

***Реферативні ресурси для фахівців медичної галузі України:
стан та перспективи розвитку***

Н.Я.Зайченко, н.с., НБУВ

Міжгалузєва комплексна програма “Здоров’я нації на 2002 – 2011 роки”, затверджена Постановою КМ України 10.01.2001 № 14, передбачає створення системи інформаційного забезпечення охорони здоров’я з широким використанням комп’ютерної техніки, уніфікацією методів і засобів інформування, розвитком інформаційних мереж, використанням системи наукової медичної інформації.

Фахівці зазначають, що обсяг медичної інформації безмежний, і щорічно поповнюється більше, ніж на 1 млн. публікацій. Це загострює проблему пошуку та одержання необхідних джерел.

У світовому потоці видань з медицини значне місце належить інформаційним виданням, зокрема, *реферативним журналам (РЖ)*, які відіграють важливу роль в організації праці вчених, дослідників, орієнтуючи їх в постійно зростаючому потоці наукової інформації.

Серед таких видань необхідно, в першу чергу, виокремити *Реферативний журнал (РЖ) ВІНІТІ*, який є найбільшим у світі інформаційним виданням у галузі природничих і технічних наук. У РЖ ВІНІТІ публікуються реферати, анотації та бібліографічні описи статей із наукових часописів і збірників (як російських, так і зарубіжних), книг, патентних документів, депонованих рукописів, дисертацій.

З 1997 р. відновлено видання ***РЖ ВІНІТІ "Медицина"*** (колишній Медичний Реферативний Журнал, який виходив з 1957 р. до 1993 р.). Наразі він виходить щомісяця (до 2006 р. - у двох томах, надалі – один том, який складається з 2-х частин: ч. 1 – бібліографічні описи та реферати публікацій, ч. 2 – покажчики: періодичних видань,

предметний, авторський та патентний). Середній обсяг кожного випуску 5 000 записів. Реферативний журнал (РЖ) ВІНІТІ "Медицина" відображає практично усі напрямки досліджень у галузії експериментальної та клінічної медицини. Окрім РЖ "Медицина" ВІНІТІ окремими випусками видає РЖ з суміжних дисциплін: Біохімія, Вірусологія, Імунологія, Мікробіологія, Онкологія. Фармакологія. Токсикологія, Фізіологія і Морфологія людини і тварин.

РЖ "Медицина" виходить і в електронній формі.

З медичної тематики ВІНІТІ видає також *реферативні збірники*:

- "Сердечно-сосудистая хирургия" (1 раз в кв.)
- "Клиническая эндокринология" (1 раз на 2 міс.)
- "Лучевая диагностика" (1 раз на міс.)
- "Медицина труда" (1 раз на міс.)
- "Психиатрия" (1 раз на міс.)
- "Новости анестезиологии и реаниматологии" (1 раз в кв.)
- "Медицина катастроф. Служба медицины катастроф". (1 раз в кв.)

Необхідно зазначити, що частина українських медичних періодичних і продовжуваних видань (близько 25-ти назв) відбивається в реферативних ресурсах ВІНІТІ, зокрема в РЖ "Медицина". Це журнали: "Буковинський медичний вісник", "Журнал Академії медичних наук України", "Клінічна хірургія", "Лікарська справа", "Сучасна гастроентерологія", "Український медичний часопис" та ін.

До 1991 р. більша частина українських періодичних і продовжуваних видань з усіх галузей знання відображалися в реферативних ресурсах ВІНІТІ. Після розпаду СРСР тільки невелика їх кількість опрацьовувалася для РЖ. Вартість передплати даного видання (як зарубіжного) на початку 1990-х рр. вплинула на комплектування ним навіть обласних наукових бібліотек різного галузевого спрямування, зокрема, медичних. Щоб не опинитися в інформаційній

ізоляції та забезпечити певним чином інформаційні потреби фахівців медичної галузі, в Україні було започатковано випуск декількох галузевих інформаційних видань, у тому числі реферативних журналів з медицини. Серед них:

Медичний реферативний журнал (МРЖ) – видається з 1993 р. Українським центром наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи (Укрмедпатентінформ) під егідою Міністерства охорони здоров'я України. В МРЖ реферуються зарубіжні періодичні та продовжувані видання з медицини, переважно англomовні. Окрім цього, у журналі друкуються наукові огляди з актуальних проблем медицини.

До 2000 р. журнал видавався окремими випусками за розділами:

Розд. 1 – Внутрішні хвороби

Розд. 2 - Соціальна медицина та організація охорони здоров'я

Розд. 2 – Хірургія

Розд. 4 – Педіатрія, акушерство та гінекологія

Розд. 5 – Профілактична медицина.

Поряд з традиційними тематичними випусками іноді видавалися додатки, наприклад, “Гастроентерологія/ Гепатологія” (2000 р.).

З 2000 р. МРЖ виходить одним томом 4 рази на рік, середній обсяг кожного номера – близько 500-та записів, розміщених за 16-ма тематичними розділами. Кількість періодичних і продовжуваних видань, прореферованих у кожному номері МРЖ варіюється від 104-х назв (2002 р.) до 41-ї (2005 р.) В кінці подається список використаних видань, предметний покажчик та список умовних скорочень.

Медицинский реферативно-обзорный журнал (МРОЖ) – заснований 2002 р. Національним медичним університетом ім. О.Богомольця МОЗ України, Київською Медичною академією післядипломної освіти ім. П.Шупика МОЗ України, Інститутом хірургії та трансплантації органів АМН України. Виходить 6 разів на рік, середній

обсяг кожного номера – близько 500-та записів, розміщених за тематичними розділами (Анестезиологія и интенсивная терапия; Хирургические болезни; Внутренние болезни; Педиатрия). В МРОЖ реферуються зарубіжні періодичні та продовжувані видання з медицини, переважно англomовні. На початку журналу друкується перелік прореферованих періодичних видань. Середня кількість періодичних і продовжуваних видань, прореферованих у кожному номері МРОЖ – близько 40-ка назв.

Необхідно зазначити, що окремі зарубіжні періодичні видання, які реферуються в МРЖ та МРОЖ дублюються.

Український реферативний журнал “Джерело”, Сер. 4 “Медицина” – виходить самостійною серією з 2004 р. (у 1999 – 2003р. – був складовою частиною УРЖ “Джерело” Сер. 1. Природничі науки. Медицина). Виходить 6 разів на рік, середній обсяг кожного номера – близько 1 100 записів. Записи у реферативному журналі розміщуються в систематичному порядку згідно з основними діленнями Рубрикатора НБУВ. На початку кожного номера подається зміст, в кінці – покажчики: авторський та періодичних і продовжуваних видань. В УРЖ “Джерело” реферуються монографії, збірники наукових праць, підручники для вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації, автореферати дисертацій, статті з періодичних і продовжуваних видань, що вийшли друком в Україні, середня кількість останніх, відображених у кожному номері УРЖ, складає близько 50-ти назв.

Окрім традиційних друкованих реферативних видань в період з середини 1990-х – до сучасності набули особливої популярності *бази даних (БД)* - універсальні та галузеві, представлені в Інтернет чи розповсюджені на CD. Це пов'язано, перш за все, з глобальним переходом на комп'ютерні технології підготовки видань до друку, автоматизацією та комп'ютеризацією бібліотечних процесів, а також з

забезпеченням комп'ютерною технікою бібліотек, наукових і науково-дослідних установ, ВНЗ, а також з можливістю працювати в мережі Інтернет, не покидаючи власної оселі.

Однією з найбільш відомих й авторитетних серед галузевих БД світу є **БД "MEDLINE"** - реферативна база Національної медичної бібліотеки США фірми SilverPlatter (охоплення 1951 - 2007 р.) з медицини, яка тематично охоплює всю галузь медицини і біомедичних досліджень. БД була створена 1966 р., власник - компанія Medline Industries. БД містить бібліографічні описи і реферати статей з медицини, опублікованих у біомедичних часописах (близько 5 000 назв), що видаються в більш ніж 70-ти країнах світу на 30-ти мовах. БД оновлюється щотижня. На 2006 р. її наповнення складало більше 15 мільйонів записів.

Генератором бази є Національна медична бібліотека США (National Library of Medicine). З 1995 р. відкритий онлайн-доступ до БД MEDLINE. З 1997 р. забезпечується безкоштовний доступ через Інтернет, який надається на сервері NLM через пошукову систему (ПС) PubMed, що є основною для роботи з БД MEDLINE. Вона функціонує на одному сервері з БД, що істотно підвищує швидкість опрацювання запитів у порівнянні з альтернативними ПС, розташованими на інших серверах, і дозволяє здійснювати пошук не тільки в БД MEDLINE, але і в інших БД (*AIDSL, OLDMEDLINE, CANCER, BIOETHICS*).

Інтерфейс користувача досить зручний і гнучкий завдяки багаторівневому меню, що дозволяє сформулювати запит з використанням численних фільтрів: дати внесення в базу, типу і виду видання, мови тексту й інших параметрів. MEDLINE має близьку до зразкової підсистему роботи з даними. Система дозволяє переглядати записи, відмічаючи релевантні документи і зберігати виділені документи на локальному диску користувача. Кожний запис у переліку результатів

пошуку супроводжується посиланням на споріднені статті (Related Articles). Ця функція вкрай корисна під час проведення евристичного пошуку, що враховує асоціативні зв'язки і приховані закономірності. Якість бібліографічних записів MEDLINE можна вважати зразковим: всі описи включають численні класифікаційні рубрики, більшість супроводжується розгорнутими рефератами.

БД «SCOPUS». Є найбільшою у світі реферативною базою даних, що індексує більше 22 000 наукових часописів від 4 000 найбільших наукових видавництв з усього світу, у тому числі близько 300 російських періодичних і продовжуваних видань. Окрім цього БД містить 13 млн. патентів від 4-х міжнародних агентств, матеріали наукових конференцій тощо. БД «SCOPUS» генерує інформацію зі спеціалізованих баз даних компанії Elsevier (наприклад, Embase, Compendex і ін.), а також баз даних інших видавництв (зокрема, MEDLINE)

БД щодня оновлюється і містить записи, починаючи з середини 1960-х років. Вона забезпечує пошук наукових публікацій і посилання на цитовану літературу та повні тексти публікацій.

БД «SCOPUS» генерує 100 % інформації з БД «MEDLINE». У ній представлено близько 5 300 назв періодичних і продовжуваних видань з медицини та суміжних наук, зокрема, хірургії, стоматології, організації охорони здоров'я, ветеринарії, біології тощо.

Переваги БД «SCOPUS» перед іншими базами даних:

- перевершує за повнотою і ретроспективною глибиною більшість існуючих у світі баз даних;
- надає найбільш повну інформацію щодо російських організацій, російських періодичних і продовжуваних видань та авторів, зокрема стосовно показників цитованості;

- забезпечує індексацію і появу багатьох рефератів до виходу друкованого варіанта;
- має зручний і простий в освоєнні інтерфейс;
- надає можливість відразу побачити розподіл результатів за всіма можливими джерелами пошуку (кількість записів у наукових часописах, патентах, наукових сайтах в Інтернет), і деталізовану інформацію щодо назв видань, авторів і співавторів тощо;
- забезпечує показ усіх варіантів написання назви видання і прізвища автора.

БД “Медицина” (ВІНІТІ). Обсяг поповнення - близько 6 000 документів. У БД «МЕДИЦИНА» відображені публікації більш ніж з 1 500 вітчизняних і зарубіжних часописів. Вона містить повні бібліографічні описи і реферати книг, патентних документів, депонованих наукових праць, авторефератів дисертацій, статей із періодичних і продовжуваних вітчизняних і зарубіжних видань. У БД можна здійснити пошук за авторами, назвою документа, ключовими словами, предметними рубриками і джерелом публікації. Результати пошуку виводяться у вигляді бібліографічного опису, реферату першоджерела, предметної рубрики і номера реферату в РЖ.

База даних включає документи з 1997 р. Тематичне охоплення: практично всі напрямки досліджень в галузі експериментальної і клінічної медицини. Джерела інформації: передплатні фонди ВІНІТІ РАН, а також фонди Бібліотеки з природничих наук РАН, Державної публічної науково-технічної бібліотеки, бібліотек головних інститутів РАН і особисті примірники вчених. Друкований аналог - реферативний журнал "Медицина" (ВІНІТІ).

В Україні однією з популярних серед учених, дослідників та студентів є Загальнодержавна **БД “Україніка наукова”**, започаткована у

липні 1998 р. Національною бібліотекою України ім. В.І.Вернадського спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України. Друкований аналог – Український реферативний журнал “Джерело”, який виходить у 4-х галузевих серіях (Сер.1. Природничі науки; Сер. 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство; Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки; Сер. 4. Медицина. Медичні науки). За станом на **04.12.2007 р.** БД нараховує **234 112** записів.

За галузевим розподілом прореферованих публікацій на першому місці – тематичний розділ **Медицина. Медичні науки**, частка якого в загальній кількості записів у реферативній базі даних складає на сьогодні **16,5 %**. Тенденція щодо збільшення кількості публікацій з даної галузі за останні 6 років (2001 – 2006 рр.) стала стійкою та стабільною.

Таблиця 1

**Динаміка росту кількості наукових публікацій
з медицини в БД «Україніка наукова»**

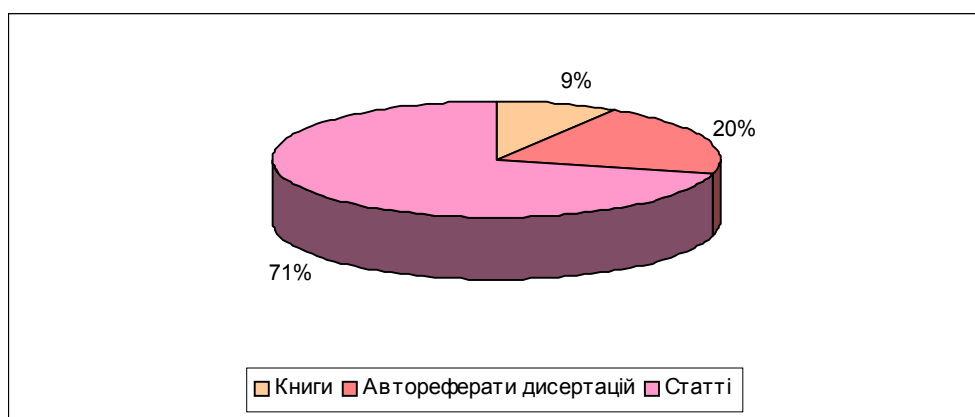
Вид документів	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Книги	308	336	451	398	440	336
Автореф дис.	752	821	903	916	910	972
Статті	1 067	3 066	3 446	5 029	5 708	4 823
Усього:	2 127	4 223	4 800	6 343	7 058	6 131

(Необхідно зауважити, що наукова література, зокрема книги та періодичні видання за 2006 р. ще продовжують надходити до Служб реферування НБУВ, ІПРІ та НМБУ, тому цифри будуть змінюватися у бік зростання).

Загалом за станом на **04.12.2007 р.** кількість записів з медичної тематики складає **38 563**, з них:

Медичні науки

Книги	Автореферати дисертацій	Статті
3 315	7 676	27 572



Основним видом документів, який забезпечує ріст загальної кількості прореферованих наукових публікацій з медицини є статті з періодичних і продовжуваних видань. Опрацювання цих видань та підготовку реферативної інформації для Сер. 4. Медицина. Медичні науки УРЖ «Джерело» здійснюють НБУВ та ІПРІ за участі Національної медичної бібліотеки України (НМБУ), а також редакцій медичних часописів.

В Україні в цілому з медичної тематики видається близько **140-а** наукових часописів, затверджених ВАК України як фахові, тобто ми можемо говорити про майже **60 %-ве** їх відображення в реферативній БД “Україніка наукова” та УРЖ “Джерело”, причому це найбільш вагомим, науково цінним виданням різних установ і закладів МОЗ та АМН України, які складають ядро наукової медичної періодики України.

Якщо проаналізувати потреби вітчизняних учених, дослідників, фахівців медичної галузі у медичній літературі, а також доцільність та ефективність інформаційних видань, зокрема РЖ, що виходять друком в Україні, то напрашується висновок про необхідність об’єднання зусиль організацій, які є засновниками 3-х українських реферативних часописів: МРЖ, МРОЖ та УРЖ “Джерело”, для здійснення випуску одного реферативного журналу, який поєднував би інформаційні ресурси, створені у реферативних службах даних організацій. У такому випадку основним завданням цих служб було б розширення спектра періодичних і продовжуваних зарубіжних і вітчизняних видань, які реферуються, і, таким чином, підвищення їх наукової цінності та інформативності, досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності інформування суспільства про наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців медичної галузі. Це було б доцільно та економічно вигідно і для тих, хто випускає РЖ, і для передплатників, якими є, в першу чергу, бібліотеки різних рівнів, у тому числі загальнодержавного значення, обласні, спеціальні (наукових та науково-дослідних установ, ВНЗ), фінансове забезпечення комплектування яких, на жаль, має тенденцію до погіршення.

Методичним центром у цій роботі могла б виступити Національна медична бібліотека України або ж Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, яка має досвід кооперативної взаємодії різних

структур у створенні реферативних ресурсів і може надавати програмне забезпечення, здійснювати методичну допомогу (консультації, навчання співробітників), а також координувати та узгоджувати питання обсягу випусків, підготовки та виходу з друку такого РЖ.

Список використаної літератури

- 1 Інформаційно-бібліотечне забезпечення фахівців медичної галузі України [Електронний ресурс] / Н.А. Орлеанська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського. — 2002. — Вип. 8. — С. 50-60. — Бібліогр.: 6 назв.
2. Оценка продуктивности потока периодических "LiberMedia" и продолжающихся изданий для информационных продуктов ВИНТИ / М.Б. Андропова, В.М. Кириллова-Ефременкова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 7-я Междунар. конф. "Крым 2000": Материалы конф. — Симф., 2000. — Т. 1. — С.304-308. — рус.
3. Періодичні та продовжувані видання у реферативних ресурсах НБУВ / Н.Я. Зайченко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. — К., 2006. — С. 113-114. — укр.
4. Система бібліотечно-інформаційного забезпечення спеціалістів-медиків УКРАЇНИ в єдиному інформаційному просторі [Електронний ресурс] / Р.І. Павленко, Н.А. Орлеанська // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 7-я Междунар. конф. "Крым 2000": Материалы конф. — 2000. — Т. 1 — С. 84-86. — укр.
5. Тенденції розвитку та використання інформаційних технологій в бібліографічно-інформаційному обслуговуванні фахівців медичної галузі / Н.Орлеанська // Вісн. Кн. палати. — 2004. - № 3. — С. 14-18. — укр.